

İrina Şubitidze

Vətəndaş İntegrasiyası və Millətlərarası Münasibətlər Mərkəzi

Gürcüstanda etnik azlıqlar üçün ikidilli təhsil

Abstrakt

Məqalədə gürcü dilinin öyrənilməsinin vasitələrindən biri olaraq dövlət dilinin tədrisinin zərurəti və ikidilli təhsil təqdim edilmişdir. Bu məsələ xüsusilə son illərdə aktuallaşmış və bunun nəticəsində çoxdilli tədris nöqtəyi-nəzərindən, Gürcüstan hökuməti tərəfindən bir neçə əhəmiyyətli layihə həyata keçirilməyə başlamışdır. Məqalədə Gürcüstanda çoxdilli təhsil həyata keçirilən 40 pilot məktəbində aparılan araşdırma verilir. Araşdırmanın məqsədi iki/çoxdilli proqramların həyata keçirilməsi prosesində proqramın səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə mane olan amilləri axtarmaq idi. Tədqiqat obyektini təsadüfən seçilmiş 23 pilotlaşdırılmış qeyri-gürcüdüillik məktəb idi, ekspert qiymətləndirməsi və keçirilən tədqiqatın nəticəsində kəskin şəkildə çoxdilli təhsil prosesinə mane olan faktlar və mühitlər (qeyri-gürcü mühiti, müəllimlərin həm dövlət dilini bilmə nöqtəyi-nəzərindən, eləcə də ikidilli tədris metodikası istiqamətində aşağı peşəkarlıqları, metodiki və tədris materiallarının azlığı və s.) araşdırıldı.

Giriş

Gürcüstanın çoxmillətli olmasından irəli gələrək, bir dildən artıq dildə ünsiyyət tələbatı hər zaman var idi (Dil siyasəti və çoxdilli cəmiyyətdə təhsil, 2000). Bu gün də belədir, günü-gündən ikinci dilin öyrənilməsinə tələbat daha da artır. Bu, ilk növbədə, ölkənin siyasi kursundan və cəmiyyətdə olan tələbatlardan asılıdır. Son illərdə dövlət siyasəti milli azlıqların nümayəndələri tərəfindən öz ana dillərinin, mədəniyyət və

ənənələrinin saxlanılması və inkişafına parallel olaraq dövlət dilini öyrənmələrinə yönəlmişdir. Milli azlıqların inteqrasiyası etnik mənəbdə yaranan qarşıdurmaların aradan qaldırılması üçün çox vacibdir. Təəssüflər olsun ki, bu presedentlərin sayı son zamanlarda nəinki Gürcüstanda, eləcə də dünyanın bir çox inkişaf etmiş və ya inkişafda olan ölkələrində çoxalmışdır.

Etnik azlıqların sosiallaşdırma prosesi Gürcüstanda təkcə çoxdilli

təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi ilə nailiyyət əldə etməyəcəkdir, çünki vətəndaş inteqrasiyası və dövlət dilini bilmə səviyyəsinin artırılması üçün təhsil ən üstün və əhəmiyyətli istiqamətlərdən biridir. Bunu dövlət tərəfindən son illər ərzində ümumi və ali təhsil istiqamətlərində həyata keçirilən islahatlar da təsdiq edirlər: ümumtəhsil məktəblərində ikidilli təhsil, “güzəştli siyasət” milli azlıq nümayəndələrinin ali məktəblərə qəbul olunmaları və s. (Gürcüstan BMT Assosiasiyası, 2010).

2002-ci ilin göstəricilərinə əsasən, Gürcüstanda (Abxaziya Muxtar Respublikası və Cənubi Osetiyanın keçmiş muxtar bölgələri istisna olmaqla) azlıqların qismi 16%-i təşkil edir (Gürcüstanda milli azlıqların müdafiəsi haqqında ilk hesabat, 2007). Gürcülərdən sonra ən böyük etnolinqvistik qrupu azərbaycanlılar təşkil edirlər (6,5%). Onlar kompakt şəkildə Kvemo Kartli regionunda, xüsusilə də: Marneuli, Qardabani, Dmanisi, Zalqa, Tetrisğaro, Rustavi və digər şəhərlərdə yaşayırlar. İkinci böyük etnik qrupa ermənilər aid edirlər (5,7 %). Onlar əsasən Samsğə-Cavaxeti regionunda sıx şəkildə məskunlaşmışlar, xüsusilə də Axalkalaki və Ninotsminda rayonlarında. Bu rayonlarda onların sayı 95%-dən çoxunu təşkil edir, Axalsixedə isə erməni əhalisinin qismi 36%-i təşkil edir. Tbilisidə də kiçik etnik qruplarla birlikdə azərbaycanlı və erməni məhəllələrinə təsadüf olunur (Simera, 2010).

Mövcud demoqrafik vəziyyətdən irəli gələrək, azlıqların təhsili və inkişafı ölkənin dinc inkişafı prosesində əhəmiyyətli

üstünlüyü təqdim edir. Məsələnin əhəmiyyətinə baxmayaraq uzun zaman ərzində azlıqların təhsili və inteqrasiyalarının aşağı göstəricisi həll olunmayan problem olaraq qalırdı. Bu isə həm ümumtəhsil və ali məktəblərdə, eləcə də qeyri-gürcüdülli cəmiyyətdə çətin vəziyyətə səbəb olurdu. Qeyri-gürcüdülli əhali arasında dövlət dili biliyinin aşağı səviyyəsi, dili bilməmək üzündən informasiya vakuumu, vətəndaşların təcrid olunmaları və vahid dövlət məkanına cəlb olunmanın aşağı səviyyəsi qeyri-gürcüdülli əhalinin kompakt şəkildə məskunlaşdığı regionlarda xüsusilə nəzərə çarpandır. Burada gürcü dilinin öyrənilməsinə maraq və tələbat da xüsusilə aşağıdır. Mövcud vəziyyət və dili bilməməklə yaranan yadlaşma həm milli azlıqların, eləcə də çoxluq nümayəndələri üçün dinc inkişaf yolunda ciddi təhlükəni təqdim edir (Simera, 2006). Son illərdə dövlət tərəfindən qeyri-gürcüdülli əhalinin təhsili və inteqrasiyasının dəstəkləndirilməsi istiqamətində planlaşdırılmış və həyata keçirilmiş tədbirlər məhz bu problemlərin və yadlaşmanın yüngülləşdirilməsinə qulluq edir. Onların arasında ikidilli/çoxdilli təhsilin tətbiqi ən əhəmiyyətliyərdən biridir. Bu proqram 2009-cu ildən mərhələlərlə Gürcüstan miqyasında seçilmiş 40 qeyri-gürcüdülli məktəblərdə həyata keçirilir (Gürcüstan BMT Assosiasiyası, 2010). Məhz qeyd edilən məktəblərdə davam edən çoxdilli təhsilin pilotlaşdırma prosesində mövcud maneələr və onların həlli yollarının axtarışı **tədqiqatımızın məqsədini** təqdim edir.

İkidilli təhsil akademik fənlərin ana dilində və paralel olaraq ikinci dildə

tədrisini nəzərdə tutur. İkiduali təhsil təcridedici proses deyil və həm ümumi təhsilin, eləcə də sosial-iqtisadi və mədəni siyasətin hissəsini təqdim edir. Polstinin (1992) qeyd etdiyi kimi, “əgər ikiduali təhsildə sosial, tarixi, iqtisadi və siyasi amillərin təsiri öyrənilməzsə, o zaman bu növ təhsilin nəticələrini dərk edə bilmərik” (Beyker, 2010). Məhz bunun üçün də ikiduali təhsilin effektivliyini müəyyənləşdirən amillərin təsirini öyrənmək çox vacibdir. Əgər ikiduali təhsil və proqramlar şagirdlərin fərdi ehtiyaclarına uyğunlaşdırılarsa və onda yaş, mühit, sosial status, milli mənsubiyyət və mədəni xüsusiyyət, uşağın fiziki və əqli imkanları nəzərə alınarsa, o zaman ikiduali təhsil məktəbə yalnız müsbət nəticələr verəcəkdir (Beyker, 2010).

Məqalədə ikiduali təhsil **etnik azlıqların kontekstində** təhlil olunur. Bu isə onlar üçün dərs planı ilə müəyyənləşdirilmiş bacarıqların həm ana dilində, eləcə də dövlət dilində inkişafını nəzərdə tutur və öz növbəsində, onların gürcü cəmiyyətinə inteqrasiyalarına dəstək verir və assimilyasiya təhlükəsini, azlıqların dil və mədəniyyətlərini itirmə qorxusunu aradan qaldırır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, ikiduali təhsil vasitələrdən biridir ki, onun düzgün və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsindən müsbət və ya mənfi nəticələr asılıdır. Proqramların səhv həyata keçirildiyi halda həm müsbət, eləcə də mənfi nəticələr alınabilir. Gündəlik həyatımıza daxil olan və bərqərar olan hər bir yeniliyi öyrənmək, analiz etmək, vicdanla həyata keçirilən tədqiqatları və tədqiqatların nəticələrini yeniliyin

tətbiqetmə prosesində nəzərə almaq, eləcə də dövlət tərəfindən icazə və dəstək almaq lazımdır.

Keçirilən kəmiyyət və xassə tədqiqatları arasında bir neçə əhəmiyyətli amil ayırd edildi və onların nəzərə alınması və ya alınmaması müəyyən hissədə nəticəni müəyyənləşdirir: *mühit*, burada konkret çoxdillilə təhsil modelinin tətbiq edilir, etnik qrupların *mədəniyyəti, ənənələri, mentaliteti və digər fərdi xüsusiyyətlər*, ölkədə mövcud *sosial-siyasi mühit, digər ölkələrin təcrübələri* nəzərə alınır, konkret rayon və məktəbin *fərdi ehtiyacları analiz edilir*, uşaqların *psixoloji və yaş xüsusiyyətləri, maddi-texniki bazanın lazımi hazırlığı* nəzərə alınır. Bu məsələlər digər bir sıra amillərlə yanaşı əhəmiyyətli hissədə proqramın uğurla həyata keçirilməsini müəyyənləşdirirlər.

Gürcüstanın 40 pilot məktəbində tədqiqat

Tədqiqat Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyi tərəfindən seçilən 40 qeyri-gürcüdüillilə pilot məktəblərindən 23-də keçirildi, hansılarda 2009-cu ildən çoxdillilə təhsil proqramlarının pilotlaşdırılması həyata keçirilir (Çoxdillilə təhsil proqramlarının nizamnaməsi, 2010). Tədqiqatın məqsədi proqramın uğurla həyata keçirilməsinə mane olan amilləri və mühitləri axtarmaq idi. Verilən problemdən irəli gələrək, **tədqiqat metodu** olaraq kəmiyyət və xassə metodları seçildi. Xassə tədqiqatı çərçivəsində çoxdillilə təhsil ekspertləri ilə 2 dərin müsahibə keçirildi, kəmiyyət tədqiqatı üçün isə təsadüfi seçim prinsipi əsasında 23 qeyri-gürcüdüillilə pilot məktəbinin direktoru

seçildi. Bu göstərici mövcud məktəblərin 58%-ni təşkil edir və hər bir pilot məktəbinə nəticələri **ümmümləşdirmə** imkanını verir. Dil vəziyyəti, ikidilli təhsil prosesində mövcud çətinliklər və dövlət dilinin tədrisi ilə əlaqədar problemlər Tbilisidə və qeyri-gürcüidilli əhalinin kompakt yaşadığı regionlar arasında fərqli olduğundan aydın şəkil almaq üçün tədqiqatın məqsədli qrupuna Tbilisinin 6 (26%) və kompakt məskunlaşan bölgələrin 17 (74%) direktorları seçildi, çünki onlar bilavasitə pilotlaşdırma prosesinə cəlb olunmuş və həm məktəbdə mövcud dil və təhsil vəziyyəti barədə, eləcə də cəmiyyətin ikidilli təhsil haqqında yanaşmaları barədə məlumata malikdirlər.

Xassə tədqiqatı çərçivəsində ATƏT-in Milli Azlıqların Ali Komissiyasının (OSCE/HCHM) latviyalı eksperti Liqita Qriqule ilə müsahibə aparıldı. Onun çoxillik təcrübəsi maraqlı və diqqətəlayiq məlumatı təqdim edirdi, xüsusilə də tədqiqatın birinci mərhələsində. Eləcə də Milli Tədris Planları və Qiymətləndirmə Mərkəzinin nümayəndəsi kimi 2010-cu ildən qeyd edilən məsələ üzrə çalışan və məktəblər tərəfindən doldurulan çoxdilli təhsilin arayış formalarının mükəmməlləşdirilməsi və təsdiq olunması prosesinə cəlb olunmuş çoxdilli təhsil eksperti Davit Zatiaşvili ilə müsahibə maraqlı idi. O, eləcə də proqramların pilotlaşdırılması prosesində hansı təhlükələr və qarşıdurmaların olduğu məlumatına da malikdir. Yarımütəşəkkil müsahibə üçün nəzərdə tutulmuş sorğu anketi minimum vaxt və resurs xərcləməklə maksimum informasiya toplamaq

imkanını verirdi, xüsusilə də tədqiqatın başlanğıc mərhələsində. Dərin müsahibə çərçivəsində məlumatların toplanılması bir neçə əhəmiyyətli məsələ ətrafında həyata keçirildi və nəticələrə əsasən kəmiyyət tədqiqatı üçün sorğu anketi tərtib edildi.

Tədqiqat üçün ikincidərəcəli məlumatın əhəmiyyətli mənbəyini 2007-ci ilin “Gürcüstanda ikidilli təhsil” məruzələri təqdim edirdi (Qriqule, Perini 2007 və Dedze, 2007). Bu məruzələrdə 2007-ci ilə qədər Gürcüstanda həyata keçirilən çoxdilli təhsil istiqaməti ilə fəallıqların analizi verilmişdir, eləcə də məktəblər tərəfindən doldurulmuş çoxdilli təhsil arayış formalarından konkret məktəb haqqında alınan məlumat əhəmiyyət kəsb edirdi. İkincidərəcəli məlumat və keçirilən xassə tədqiqatının analizi əsasında 44 bəndli sorğu anketi tərtib edildi. O, pilot məktəblərinin direktorları üçün kəmiyyət göstəricilərini toplamaq üçün nəzərdə tutulmuşdu. Sorğu anketi üç blokdan ibarət idi: birinci hissədə anket tipində 8 sual verildirdi – respondent haqqında ümumi məlumat, rayon/şəhər və məktəbdə etnik qruplar və s. İkinci blokun 25 sualı məktəbdə ikidilli tədris baxımından mövcud problemlərə aid idi. Respondentlər 4-ballı şkala üzrə cavab verməli idilər (1. Tamamilə razı deyiləm; 2. Razı deyiləm; 3. Razıyam; 4. Tam razıyam). Üçüncü blokun 11 sualı məktəbdə davam edən çoxdilli təhsil proqramları və ümumiyyətlə, bölgələrdə dillərə qarşı maraq haqqında məlumat almaq üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Tədqiqatların nəticələri bir daha təsdiq etdi ki, çoxdilli təhsilin

həyata keçirilməsini bir çox problemlər və maneələr müşayiət edirlər. Onlar növbəti fərziyyəni təsdiq edirlər: *ikidilli təhsilin tətbiqi prosesində bir çox qarşılıqlar və problemlər mövcuddur. Əgər hər bir problem lazımi şəkildə öyrənilməyə və pilotlaşdırma prosesində nəticələr nəzərə alınmasa, bunlar əks-nəticə təhlükəsini artırma bilirlər.*

Tədqiqatın limiti və etibarlı olması:

- Sorğu anketinin sınaqdan keçirilməsi nəticəsində məlum oldu ki, respondentlərin əksəriyyəti açıq sualların çox hissəsini cavabsız qoyurdular, bunun üçün də sorğu anketinin son variantında bütün suallar qapalı idi. Sorğunun sonunda əlavə fikir üçün ayrılmış yeri isə respondentlərin 91.3%-i boş buraxdı, yaxud da verilən sorğuda konkret cavab verdiyi fikri qeyd etdi.
- Direktorlar bir çox hallarda müxtəlif məsələlərə aid şəxsi fikirlərini bildirir, amma qeydlər aparmaqdan boyun qaçırırdılar (video və ya audio material şəklində).
- Sorğu anketi rus dilinə tərcümə edildi, çünki direktorların əksəriyyəti gürcü dilini bilmirdilər.
- Sorğu anketinin elektron variantı hazırlandı (rus və gürcü dillərində). Bu, məktəblərin əksəriyyətinin tədqiqata cəlb olunmaları üçün alternativ imkanı nəzərdə tuturdu, amma bu vasitənin istifadəsi yalnız Tbilisi məktəblərində mümkün oldu, çünki rayon məktəblərində internet münasib deyildi, baxmayaraq ki, məktəblərin çox hissəsində informatika kabinetləri var.
- Kəmiyyət tədqiqatı prosesində suallar boş buraxılmırdı və açıq qalmış suallar az idi; məktəblərdə çəkilmiş fotoma-

terial; eləcə də müsahibələrin audioyazısı var. Bu isə tədqiqatın etibarlı olmasına imkan yaradır.

Tədqiqatın nəticələri

Xassə tədqiqatının analizi:

Liqita Qriqule: Latviya Universiteti, (OSCE/HCM) çoxdilli təhsil eksperti:

- Gürcüstanda tədris rus dilində aparılan cəmi 149 məktəb var (Tabatadze, 2010). Qriqulenin sözlərinə görə, qeyd edilən məktəblər əsasən etnik cəhətdən qeyri-rus şagirdlərdən ibarətdir (ermənilər, azərbaycanlılar, osetinlər, kürdlər, gürcülər...). Bu isə dövlət dilinin tədris prosesində böyük problemi təqdim edir, çünki şagirdlər üçün ana dilinin, tədris dilinin (rus) və icbari olan xarici dillərdən birinin tədrisi şərtlərində dövlət dilinin öyrənilməsi arxa plana keçir.
- Azlıqların kompakt məskunlaşdıqları ərazilərdə *gürcü mühitinin* olmaması əhəmiyyətli maneələrdən biridir.
- Valideynlərin prosesə cəlb olunmalarının aşağı göstəricisi, yaxud da ikidilli təhsilə olan mənfi münasibət, bunun səbəblərindən biri onların məlumatlılıqları ola bilər.

Davit Zatiaşvili, çoxdilli təhsil üzrə ekspert, (2010-cu ildən Milli Tədris Planları və Qiymətləndirmə Mərkəzinin nümayəndəsi):

İkidilli təhsilin məqsədi Gürcüstanda yaşayan etnik azlıqlar üçün təkcə dövlət dilini mükəmməl tədris etmək deyil, eləcə də onların ana dillərinin akademik səviyyədə öyrədilməsini təmin etməkdir, çünki ikinci dildə nailiyyətin əldə edilməsini müəyyən şəkildə ana dilinə akademik sahib olma səbəb olur. Hal-hazırda məktəblər

tərəfindən doldurulmuş çoxdillli proqramların arayışları təyin edilən standartda əsasən təkmilləşdirilir. 2011-ci ilin yanvar məlumatlarına əsasən, yalnız 17 arayış forması təhlil və təsdiq edilmişdir.

Eləcə də gürcü dilində fənn müəllimlərinin hazırlığını təmin etmək üçün işlər davam etdirilir; planlaşdırılır: bələdçilərin yaradılması (xarici ekspertlərlə əməkdaşlıq əsasında), bir neçə məktəbdə tədrisin müvafiq texnologiyalarını işləyib hazırlamaq üçün intensiv müşahidələr və tədqiqatlar aparmaq, 2011-2012-ci dər ilindən bütün qeyri-gürcüdillli məktəblərdə çoxdillli təhsil proqramını tətbiq etmək, bu proqramın maliyyə təminatını dövlət öz üzərinə götürür. Eləcə də, cari dər ilində məktəbdə - İkiddilli təhsil onların nəzəri ilə - mövzusu üzrə şagirdlər üçün müsabiqələrin təşkil edilməsi planlaşdırılır. Müsabiqə həm şagirdlər üçün, eləcə də müəllimlər üçün müəyyən ediləcəkdir. Ən yaxşı mövzunun müəllifi və onun müəllimi mükafatlandırılacaqlar. Oxşar tədbirlər həm müəllimlər arasında, eləcə də şagirdlər arasında motivasiyanın artırılması üçün planlaşdırılır; yaxın gələcəkdə "Ümumi təhsil haqqında qanunda" dəyişiklik ediləcək, buna əsasən ikiddilli təhsil (dövlət dili və ana dili) Gürcüstanda hər bir qeyri-gürcüdillli məktəb üçün icbari olacaqdır.

Xassə göstəricilərinin analizinə əsaslanaraq sosial amillərin əhəmiyyəti ayırd edildi. Bu, ictimaiyyətin hazırlığını nəzərdə tutur, həm çoxluq, eləcə də azlıq və geniş ictimaiyyət üçün tanışlığı ki, ikiddilli təhsil nə deməkdir; onun düzgün həyata

keçirilməsinin hansı müsbət nəticələri ola bilər; səhv həyata keçirildiyi halda hansı təhlükələri ola bilər; ümumiyyətlə, azlıqlar üçün dövlət dilini bilməyin hansı əhəmiyyəti vardır və s.

Kəmiyyət tədqiqatının analizi

Sorğu anketinin işlənilib hazırlanması nəticəsində ikiddilli təhsilə qarşı respondentlər tərəfindən müsbət yanaşma və eləcə də dövlət dilinin öyrənilməsinə doğru artan maraq və tələbat göstərildi. Məktəblərin əksəriyyəti pilotlaşdırmaya qədər ikiddilli tədris istiqamətində heç bir təcrübəyə malik deyildi, amma bəzi məktəblərdə bir neçə fənn gürcü dilində tədris olunurdu, yalnız və yalnız istənilən kadrın olmadığına görə, amma ikinci dildə tədrisin xüsusiyyətləri, metodika nəzərə alınmamışdı və başqa-başqa dildə danışan müəllim və şagirdlər arasında ünsiyyət problemi təşkil edirdi.

- Sorğu aparılanlar arasında 74%-i tam razı idi ki, onların regionlarında dövlət dilinin tədrisinə zərurət vardır;
- İkiddilli təhsil yolu ilə dövlət dilinin tədrisini respondentlərin 100%-i inteqrasiyanın əhəmiyyətli ön şərti kimi hesab edir. Onların izahatlarına əsasən, məhz bu məqsədlə məktəblər çoxdillli təhsilin pilotlaşdırma prosesinə qatılmışdılar.
- Sorğu aparılan məktəb direktorlarının 34.8 %-nin ikiddilli tədris baxımından heç bir təcrübələri olmamışdı; yalnız 26.1%-i müxtəlif layihələrdə iştirak etmişdi. 47.7%-i qeyd edirdi ki, məktəblərində başqa-başqa treninqlərdə iştirak etmiş və ikiddilli təhsil istiqamətində müəyyən təcrübəyə

malik müəllimləri var, hansılar ki, digər müəllimlərlə təcrübələri ilə bölüşürlər.

Kəmiyyət tədqiqatının nəticəsində bir neçə əhəmiyyətli maneələr ayrıldı. Bu amillər çoxdilli təhsilin məktəblərdə nailiyyətlə həyata keçirilməsinə mane olurlar:

- şagirdlərin aşağı motivasiyaları - 52%;
- şagirdlərin dövlət dilində aşağı dil səriştələri - 52,2%;
- qeyri-gürcüdülli mühit - 65,2% (xüsusilə də kompakt məskunlaşmış ərazilər üçün. Qeyd edilən fikirlə razılaşmayanların əksəriyyəti Tbilisi məktəbləri idi, burada gürcüdülli mühit baxımından vəziyyət hiss ediləcək şəkildə yaxşıdır);
- qeyri-müvafiq hazırlıqlı kadrlar - 52.7%;
- müəllimlərin dövlət dilində aşağı dil səriştələrini yalnız 8,7 %-i qeyd etdi;
- müəllimlərin aşağı motivasiyaları - 30,4%;
- dərslərin azlığı - 82%;
- Dərs materialının şagirdlərin dil səriştələri ilə uyğun olmaması (çətin olması) ilə respondentlərin 43,5%-i tam və ya qismən razılaşdılar, qeyd edilən fikirlə razılaşmayan digər 56.5 % isə əsasən Tbilisi məktəbinin direktorları idi. Onların izahatlarına əsasən, paytaxt məktəblərinin şagirdləri üçün material çox asandır və bu da onların dərslərində laqeydliklərinə səbəb olur, onların dil səriştəsi daha mürəkkəb və rəngarəng materialı dəf etmək imkanını verir;
- sahələr üzrə tədris baxımından müəllimlərin aşağı səriştələri - 91.4%;
- müəllimlərin ikidiilli təhsil metodikasında aşağı səriştələri - 100%.

□ Mövcud çətinliklərə baxmayaraq direktorların sözlərinə görə, müəllimlərin əksəriyyəti (88.3%) yeniliyi – çoxdilli təhsilin məktəbdə tətbiq olunmasını müsbət qarşılayıb. Məktəbdə tədris dilinin üstünlüyünü soruşulanların 82.6 %-i qeyd etmişdir ki, xüsusilə son dövrdə dövlət dilinin öyrənilməsinə maraq artmışdır, amma onlar onu da qeyd edirlər ki, bu, onların ana dillərinə kölgə salmır və assimilyasiya təhlükəsini təqdim etmir, əksinə savadlılığa, onların dillərini qoruyub saxlamağa və inkişaf etdirməyə imkan yaradır.

Soruşulanların 39.2%-i qeyri-gürcüdülli şagirdlərin çox qisminin ali təhsillərini xaricdə, əsasən də öz tarixi vətənlərində aldıklarını qeyd edirdi, çünki Gürcüstanda dövlət dilini bilmədiklərinə görə ali təhsil müəssisələrinə daxil ola bilmirdilər. Amma onlar son dövrdə azlıqlarla münasibətdə aparılan “güzəştli siyasət” əsasında öz ana dillərində imtahan verdikləri bacarıq nəticələrinə əsasən, yalnız bir imtahanla Gürcüstanın ali məktəblərinin birillik hazırlıq fakültəsinə qəbul olunmaq imkanını qazandılar. Onlar burada bir il ərzində (60 kredit çərçivəsində) təhsillərini davam etdirmək üçün gürcü dilinə sahib olacaqlar. Qeyd edilən islahat məktəblərdə dövlət dilinin öyrənilməsinə doğru artan tələbatda öz əksini tapdı, nəticədə Gürcüstanda ali təhsil almaq istəyənlərin sayı hiss ediləcək şəkildə artmışdır, bunu respondentlərin 81,4%-i təsdiq edir.

Sorğu aparılan məktəblərin 52,2%-nin dövlət dilinin dəstəkləndirilməsi proqramından istifadə etməsi məhz dövlət dilinin nüfuzu ilə əlaqədardır,

21.7% isə ana dilinin dəstəklənməsi proqramı ilə.

Respondentlərin 52,2%-i tədrisin əsas dili olaraq gürcü dilini adlandırır, səslərin digər çoxluğu erməni dilinə (43,5%), rus dilinə (39,1%) və Azərbaycan dilinə (30,4%) düşür. Qeyd etmək lazımdır ki, əsas tədris dili rus dili olan məktəblərin əksəriyyəti qarışıq çoxdilli təhsil modelindən istifadə edirlər, çünki şagirdlərin böyük hissəsi üçün rus dili ana dili deyil. Bu cür məktəblərdə qarışıq etno-lingvistik qrupun şagirdləri təhsil alırlar. Tbilisidə və regionlarda üstünlük təşkil edən dillər radikal şəkildə fərqlənirlər. Bu bir daha göstərir ki, mühit və tələbatlar dilin “nüfuzunu” nə dərəcədə müəyyənləşdirirlər. Tbilisi məktəblərində üstünlük təşkil edən dillər arasında gürcü (50%) və rus (50%), region məktəblərində isə - ana dili (75%) və dövlət dili (17.6%).

Yekun

Xassə tədqiqatının nəticəsində müəyyən oldu: rusdilli məktəblərin problemi, xüsusilə də rus dili ikinci dilləri olan şagirdlər üçün. Rusdilli məktəblərə tələbat sovet dövrünün qalıdır və bunun aradan qaldırılmasına böyük səy və vaxt gərəkdir. Rus dilinə olan tələbata kompakt məskunlaşan regionlarda mövcud *qeyri-gürcüdülli mühit* də imkan yaradır, çünki bu regionlarda rus dilinin ünsiyyət dili statusu hələ sovet dövründən qalmışdır.

Valideynlərin aşağı səviyyədə cəlb olunmaları və ya mənfə qənaətləri xassə tədqiqatı nəticəsində

ayrılan kəmiyyət nəticələri ilə doğrulmayan maneələrdən biri idi. Məhz valideynlərin müsbət yanaşmaları və dövlət dilinin öyrənilməsi prosesinə cəlb olunmaları üçün hazır olmaları irəli atılan mühüm addımdır. Bunu bir çox hallarda direktorlar şəxsi söhbətlərində də qeyd edirdilər.

Müəllimlərin hazırlığı və ixtisaslaşmaları; rəngarəng və şagirdlərin tələblərinə uyğun dərs və köməkçi materialın hazırlanması, proqramların tətbiqi prosesində cəmiyyətin məlumatlandırılması. Bunlar xassə və kəmiyyət tədqiqatı nəticələrinə əsasən ayrılan əhəmiyyətli məsələlərdir.

❖ **Mühit:**

- Azlıqların kompakt məskunlaşdıqları bölgələrdə qeyri-gürcüdülli mühit şagirdlərdə və müəllimlərdə özünün mənfə əksini tapır, həm dilin öyrənilməsi, eləcə də inteqrasiya nöqtəyi-nəzərindən. Qeyri-gürcüdülli mühit olduğu şəraitdə yalnız məktəbdə gürcü dilini mükəmməl öyrənmək mümkün deyil, xüsusilə də qeyd edilən məktəblərdə dilin tədrisi prosesi hələ ki, böyük çətinliklərlə əlaqədardır. Problemlər hələ də həllini tapmamışdır: müvafiq tədris materialının olmaması və ixtisaslı müəllimlərin azlığı qeyri-gürcüdülli mühitlə yanaşı demək olar ki, məktəbdə dilə tam sahib olmanı mümkün edir.

❖ **Metodiki və dərs materialının olmaması:**

- dərslərin şagirdlərin dil sərəşələri ilə uyğunsuzluğu;
- əyani vəsaitlərin və müvafiq köməkçi vəsaitlərin kasadlığı;

□ müəllimlər üçün bələdçi kitabçalarının olmaması.

❖ **Kadr ehtiyatlarının aşağı peşəkarlığı:**

- müəllimlərin ikidilli təhsil nöqteyi-nəzərindən aşağı səriştələri;
- dövlət dilini bilməmək;
- ixtisaslı müəllimlərin azlığı.

❖ **Informasiya vakuumu:**

- Azlıqlar üçün vaxtında lazımı məlumatın çatdırılmaması mühüm problemdir. 2010-cu ildən Gürcüstan ali məktəblərində (güzəştli siyasət nəzərdə tutulur) keçirilən yenilik geniş ictimaiyyət üçün çox gec məlum oldu (kompakt məskunlaşan regionlarda);
- Bir çox hallarda bölgələrin müəllimləri üçün müasir tədris texnologiyaları və ya digər yeniliklər də əlçatılan olmur.

❖ **Tədqiqat nəticəsində alınan müsbət nəticələr:**

- məktəblərdə üstün tədris dili olaraq dövlət dilinin adlandırılması. Bu isə dövlət dilinin öyrənilməsinə artan marağı və tələbatı nəzərdə tutur;
- valideynlərin maraqlarının və cəlb olunmalarının hiss ediləcək şəkildə artması. Bu da şübhəsiz ki, mühüm irəli atılan addım kimi hesab oluna bilər;
- müəllimlərin çoxdilli təhsil prosesinə müsbət yanaşmaları və cəlb olunma istəkləri;
- Gürcüstanda gürcü dilində ali təhsil almaq istəyənlərin sayının artması. Bu isə öz tərəfindən, qeyri-gürcüdilli əhəlinin işlə təmin olunmasına və çoxillik “təcrid olunma”-dan sonra ictimaiyyətə inteqrasiyasına müsbət təsir göstərəcəkdir. Bunun əsas səbəblərindən biri məhz dövlət dilini

bilməmək idi və buna görə də müvafiq təhsil almağa minimum imkanı var idi.

Diskussiya

Bugünkü dövrdə nailiyyətli karyeraya tərəf gedən bütün yol ikidilli təhsildən keçir. Yəqin ki, çox azları hal-hazırda və ya gələcəkdə bir dildə danışaraq yaşamağı təsvir edə bilər, məhz bunun üçün də günü-gündən nəinki Gürcüstanda, eləcə də bütün dünyada həm azlıqlar üçün, eləcə də çoxluqlar üçün ikidilli təhsilin rolu və üstünlüyü artır.

Azlıqlar üçün ikidilli təhsil yolu ilə dövlət dilinin öyrənilməsi və onların cəmiyyətdə inteqrasiyası keçirilən tədqiqatdan görüldüyü kimi, sorğu aparılanların çox hissəsində müsbət qarşılıq. Amma xassə və kəmiyyət tədqiqatının analizinin nəticələri fərziyyəimizi doğrultdu ki, çoxdilli təhsil proqramlarının tətbiqini bir çox qarşıdurmalar və maneələr müşayiət edirlər. Bunlar planlaşdırılmış prosesə mane olur və onların nəzərə alınmaması müsbət nəticələrin alınmasında təhlükə yaradırlar.

Hal-hazırda ölkədə mövcud olan problemlərə, məsələn, gürcüdilli məktəblərdə mövcud çətinliklər və hətta, bir çox gürcü uşaqlarının tam ümumi təhsil və ali təhsil almaq imkanları olmamasına paralel olaraq davam edən islahatlar prosesində etnik azlıqların təhsili və inteqrasiyası məsələsinə müəyyən diqqət verilməlidir. Vahid, güclü, demokratik cəmiyyətin formalaşma prosesində və ölkənin inkişafında onların inteqrasiyaları çox vacibdir. Düşünürəm ki, təhsil üstünlük təşkil etməli, dövlət dilinin öyrənilməsi bu ölkənin hər bir vətəndaşı üçün məcburi

olmalıdır. İkiduali təhsil isə adı çəkilən məqsədə doğru yollardan biridir.

Təvsiyələr:

Məktəb rəhbərliyindən və təhsil siyasətini yaradanlardan proqramın planlaşdırılması və həyata keçirilmə prosesində böyük səy tələb olunur, çünki nailiyyətə yalnız düzgün planlaşdırılmış və həyata keçirilən, məqsədyönlü addımlar səbəb olurlar. Keçirilən tədqiqatın müqayisəsi və analizi nəticəsində ayrılan bir neçə əsas amili nəzərə almaq vacibdir:

- ehtiyacların vaxtında öyrənilməsi və analizi;
- hər bir yeniliyin normasının təyin edilməsinə qədər intensiv tədqiqatların və eksperimentlərin aparılması;
- müəllimlərin hazırlanması və ixtisaslaşdırılması;
- ikiduali tədris metodikasının təkmilləşdirilməsi və müəllimlər üçün tanışlığı;
- azlıqların mədəniyyəti və ənənələrinə ehtiram kimi dərs prosesinin planlaşdırılmasında ölkənin və mədəniyyətin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması;
- ikinci dilin metodikasının nəzərə alınması;
- məktəblərin intensiv monitorinqi;
- şagirdlərin dil imkanlarına uyğunlaşdırılmış rəngarəng və maraqlı dərs materialının hazırlanması.

Bibliografiya

- Beyker 2006 - Beyker, K. İkidualilik və ikiduali təhsilin əsasları, “Vətəndaş İntegrasiyası və Millətlərarası Əlaqələr Mərkəzi”nin 2010-cu il gürcü variantının nəşri.
- Tabatadze, 2010 - Tabatadze Ş. Gürcüstanda intermədəni təhsil – “Mədəni dialoq və vətəndaş anlayışı” toplusunda, Sülh, Demokratiya və İnkişafın Qafqaz İnstitutu, 2010.
- Tsipuriya B. 2006 – Tsipuriya B. Dövlət dilinin öyrənilməsindən vətəndaş integrasiyasına qədər – toplusunda “Dil siyasəti və çoxdillilik cəmiyyətdə təhsil” - *Cimera publication 2006*
- Qriqule və Perini - Grigule L. & Perrin, 2007 - Multilingual Education in Georgia, Evaluation Reporte, *Tbilisi, Geneva, July 2007.*
- Dedze - DEDZE I. 2007 - Multilingual Education In Georgia. An evaluation report of the Ministry of Education and Science of Georgia Policy on the Deveopment of Multilingual Education. *August 2007.*
- İkiduali təhsil proqramları nizamnaməsinin layihəsi, Gürcüstan Elm və Təhsil Nazirliyi, 2009.
- Çoxdillilik təhsil proqramları nizamnaməsi 2010, Gürcüstan Elm və Təhsil Nazirliyi, 2010.
- Çoxdillilik təhsilin arayış formaları, 2009, - Gürcüstan Elm və Təhsil Nazirliyi 2009.
- Gürcüstan BMT Assosiasiyası 2010 – Milli azlıqların vətəndaş integrasiyasının qiymətləndirilməsi 2010, Tbilisi.
- Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Gürcüstanın birinci hesabatı Avropa Çərçivə Konvensiyasının 25-ci maddəsinin birinci paragrafına müvafiq olaraq 2007, 30 mart.

Irine Shubitidze

Centre for Civil Integration and
Inter-Ethnic Relations

Language policy and difficulties in the state language teaching process in Georgia

ABSTRACT

Article emphasize the absolute necessity of learning of state language and envisages bilingual education as a considerable way for ethnic minorities to learn Georgian language. Since the issue is particularly pressing in recent years, a number of the projects have been launched by MESH. The work aims to attract attention of interested society to the significant issue which implies state language teaching process to ethnical minorities through bilingual education and entails an opportunity for their involvement in public life and meaningful contribution for peaceful development of the country. The objective of the research is to learn the ways that approach the challenges existing in state language learning processes. The subject of the research is to identify the obstacles and challenges impeding realization process of bi/multilingual programs. The target objective of the research is 40 non-Georgian schools where since 2009 the piloting of multilingual programs has been implementing. The quantitative and qualitative studies confirmed the **hypothesis** that *piloting process is accompanied by the problems and difficulties (e.g non-Georgian environment, low qualification of the teachers, lack of the methodological and teaching materials and ect.), which significantly hamper its implementation and questions its success if they are ignored.*